

De kwaliteiten van een landelijk pareltje voor een stedelijke regio:
gebied De Rith – Effen - Krabbeboschen

De Rith, een bezoekje waard!

Samenvatting

2

Waar gaat het over?

Inleiding

3

Waarom deze brochure over De Rith?

Ruimtelijk beleid

5

Wat is er over de inrichting van De Rith in beleid vastgelegd?

Recreatie

6

Genieten in De Rith

Cultuurhistorie

8

Monumenten en cultuur in De Rith

Landschap

10

Hoe ziet het gebied er uit?

Ecologie

12

Planten en dieren in De Rith

Water en bodem

14

De basis voor het landschap

Conclusies en aanbevelingen

15

De toekomst van De Rith

Literatuuropgave

16

Voetnoten en verantwoording

SAMENVATTING

In deze brochure schetsen wij u een beeld van de pracht van het gebied De Rith – Effen – Krabbecoschen. De basis voor het landschap van De Rith werd al miljoenen jaren geleden gelegd. Het is echter ook het werk van mensenhanden, de boeren en tuinders hebben het vormgegeven. Wie door De Rith heen loopt, valt direct op dat het gebied nog de oude Brabantse uitstraling heeft. Helaas dreigt dit prachtige landschap momenteel ingrijpend veranderd te worden, omdat in de uitwerking van het Streekplan het gebied in beeld is gebracht als mogelijke zone voor verstedelijking ('transformatiezone'). Daarmee is de deur naar verdere verstedelijking en bebouwing opengezet. Breda heeft als vitale en groeiende stad dit gebied echter hard nodig als groen uitloopgebied voor haar bevolking.

De Rith vervult een spilfunctie in de grotere en kleinere recreatieve verbindinglijnen in het gebied. Het kan een belangrijk gat opvullen in het aanbod van extensieve recreatie in de nabijheid van de stedelingen. Juist de kenmerkende kleinschaligheid maakt het gebied uniek en aantrekkelijk. De cultuurhistorische overblijfselen in De Rith geven een beeld van het verleden van het gebied, wat steeds zeldzamer wordt in Nederland. Het 'kleinschalige mozaïeklandschap' in De Rith geeft nog steeds een helder beeld van het Brabant zoals dat er vroeger uit heeft gezien. Aangezien de roem van Breda mede gebaseerd is op de uitstraling van het landgoederenlandschap op het karakter van het landschap van Breda, moet dit landschap op waarde worden geschat, behouden en in veel gevallen versterkt. Naast een belangrijke historische waarde heeft het daarmee ook belangrijke kwaliteiten voor de recreatie. Dichtbij de stad vloeien verschillende plattelandslandschappen in elkaar over. De Rith is niet alleen belangrijk voor de mensen; het is ook de woonplaats van flora en fauna, waaronder zelfs enkele Europees beschermde soorten. Ook het stuk ten westen van de bundel A16/Hoge Snel-

heidslijn (HSL) is hiervoor van cruciaal belang. Het water speelt een cruciale rol in De Rith, zowel voor de beleving als voor het natuurlijk systeem. Dit noodzaakt, zoals ook de lagenbenadering aangeeft, tot de nodige voorzichtigheid bij ingrepen, omdat het doen van aanpassingen in het watersysteem grote gevolgen voor mens en natuur kan hebben.

De Rith is dus een gebied met zeer bijzondere waarden, vanuit vrijwel elke invalshoek. Dit alles maakt het huidige karakteristieke landelijke karakter van het gehele gebied De Rith tot een schat die we moeten koesteren. Sommige ontwikkelingen zijn nooit meer terug te draaien, zoals verstedelijking. We moeten er dus voor oppassen dat hiermee geen schade wordt toegebracht aan de waarde van dit gebied.

Deze omgeving biedt juist nieuwe kansen. Als men gebruik wil kunnen maken van de geweldige potenties van dit gebied voor onder meer recreatie en ontspanning, zal de vitaliteit ervan zeker gesteld moeten worden. De landbouw is daarbij als drager van het landschap onmisbaar, en kan bovendien een belangrijke rol vervullen voor de recreatie, via het aanbieden van groene en blauwe diensten. Het verder uitwerken van de landgoederenstructuur van De Rith biedt eveneens een goed perspectief voor de toekomst. De waarde van het gebied voor onder meer recreatie, maar ook voor natuur, landschap en cultuur kan versterkt worden door meer offensief te werk te gaan. In het gebied moeten nieuwe landschappelijke elementen aangelegd worden, die de historische structuren versterken. Een offensief plan voor het verbeteren van de omstandigheden voor struweelvogels als geelgors, steenuil en roodborsttapuit kan daar ook aan bijdragen. Een eerste stap is echter het verbeteren van de gebrekkige kennis over hier voorkomende planten en dieren: op korte termijn zou de overheid kunnen beginnen met een goede integrale inventarisatie.

INLEIDING

In deze brochure schetsen wij u een beeld van de pracht van het gebied De Rith – Effen – Krabbosch. Voor het gemak wordt dit in deze brochure steeds benoemd als De Rith, maar vanwege de ecologische en landschappelijke verbondenheid hoort het gebied tussen Effen en de Krabbosch ook daarbij.

Geschiedenis De Rith

De basis voor het landschap van De Rith werd al miljoenen jaren geleden gelegd: vroeger lag hier zee en zijn er dikke

zandpakketten afgezet, waar later door de rivieren een dik kleipakket overheen is gelegd. De Rith ligt op de flank van een rivierdal dat zich hierin heeft ingesneden. In de laatste ijstijd zijn hierop brede ruggen (bij Lies, De Rith en Effen) en dalen gevormd door dekzand en ook de eerste stuifduinen. Na deze ijstijd werd het warmer en vochtiger. Hierdoor ontstond een veendek en op plaatsen natte bossen en kwel'. Het gebied dankt haar naam aan het oude woord 'rit' of 'reit', wat zoveel betekent als het beginpunt van een beekje.

Het mooie landschap van De Rith is ook het werk van mensenhanden, de boeren en tuinders hebben het vormgegeven. Dit begon al in de middeleeuwen, toen velden werden ontgonnen, en omgeven met hakhoutwallen die vooral op de Achterste Rith nog zichtbaar zijn. Lange tijd bleef de landbouw hier kleinschalig. Na de tweede wereldoorlog is zij in dit gebied echter ingrijpend veranderd. Was het Rithse boerenbedrijf van oudsher een gemengd bedrijf, in deze periode veranderde dit in gespecialiseerde bedrijven, veelal tuinbouw. Door de vaak grote gezinnen werden de vaak kleine bedrijfjes nog verder opgesplitst en versnipperd en met tuinbouw was nog een relatief hoge opbrengst te behalen².

De geschiedenis van De Rith is voor een deel bepaald door Belgische adel: graaf De Marnix had ooit 500 hectare grond en dertig boerderijen in dit gebied. In 1986 is de laatste boerderij door zijn zoon verkocht; de huidige rentmeester beheerde in 1995 nog 93 hectare landbouwgrond, verdeeld over 16 pachters³. Delen van het gebied zijn nu aangekocht ten behoeve van natuur.

Aanleiding Brochure

Wie door De Rith heen loopt, valt direct op dat het gebied nog de oude Brabantse uitstraling heeft. Helaas dreigt dit prachtige landschap momenteel ingrijpend veranderd te gaan worden. De provincie Noord-Brabant heeft in 2002 een nieuw streekplan vastgesteld, waarvan op dit moment aan de uitwerking wordt gewerkt. Ook een deel van De Rith is hierbij in beeld als mogelijke zone voor verstedelijking ('transformatiezone'), waarmee de deur naar verdere verstedelijking en bebouwing weer is opengezet. Het in De Rith op dergelijke grote schaal plaatsen van woonwijken, hoogbouw en bedrijvigheid zou het karakter van dit waardevolle gebied onherstelbare schade aandoen, en niet alleen dat. Door nu enkel naar de mogelijkheden voor stedelijk-economische expansie te kijken, zouden belangrijke en zeldzame potenties van dit gebied voor andere (toekomstige) behoeften van Breda en omstreken sterk afnemen.

De Rith heeft de afgelopen honderden jaren vrijwel ongestoord haar cultuur en natuur kunnen behouden. Omdat de nieuwe Hoge Snelheidslijn (HSL) gebundeld moet worden met de A16, moest een knik in het tracé van de A16 worden weggewerkt. De A16 is daarom in westelijke richting verlegd. Deze ingreep heeft een ingrijpend gevolg gehad voor De Rith die een hele strook in moest leveren, welke nu voor ontwikkeling van Breda benut kan worden. Tegelijkertijd vormt deze nieuwe infrastructuurbundel een sterke (psychologische) barrière, die verdere negatieve ingrepen in dit prachtige landschap kan voorkomen. Breda heeft als vitale en groeiende stad het nu overgebleven gebied hard nodig als groen uitloopgebied voor haar bevolking.

In deze brochure wordt een kort en krachtig overzicht gegeven van de onmisbare waarden van het gebied De Rith, en de kansen die deze bieden voor overheid en maatschappij. De brochure is opgedeeld naar een aantal thema's. Eerst worden het vigerende ruimtelijke beleidskader en enkele belangrijke ideeën daarachter belicht. Vervolgens komen de thema's Recreatie, Cultuurhistorie, Landschap, Ecologie en Water en bodem aan bod. Tenslotte wordt het belang van De Rith voor de toekomst nog eens concluderend samengevat.

Wij wensen u veel leesplezier. Hopelijk komt u uiteindelijk tot dezelfde conclusie als wij: De Rith is véél te belangrijk om te verstedelijken!

RUIMTELIJK BELEID

Streekplan: GHS en Lagenbenadering

Het provinciale ruimtelijke beleid is vastgelegd in het Streekplan, dat een bindend kader schetst voor ruimtelijke ontwikkelingen. In dit streekplan worden onder meer de grenzen van de Groene Hoofdstructuur aangegeven; een samenhangend netwerk van de meest waardevolle natuurgebieden en andere gebieden met een potentieel aan natuurwaarden. Deze waarden worden planologisch beschermd tegen aantasting. Tot de Groene Hoofdstructuur (GHS) behoren in het gebied De Rith de Vloeiweide en de Krabbecoschen. Het streekplan is gebaseerd op de Lagenbenadering, een ruimtelijk denkconcept. De lagenbenadering is bedoeld om zinnig om te gaan met de ruimte en ruimtelijke keuzen beter aan te laten sluiten bij de specifieke regionale kwaliteiten. De onderste laag wordt gevormd door de bodemtypologie, geomorfologie, het watersysteem en de daarmee samenhangende natuurlijke, landschappelijke en cultuurhistorische (landschaps)waarden. Juist deze onderste laag moet veel aandacht krijgen, wegens de onvervangbaarheid van deze waarden en systemen⁴. De provincie verwacht van gemeenten en andere initiatiefnemers in de ruimtelijke ordening, dat ook zij zich bij hun ruimtelijke afwegingen baseren op de lagenbenadering. De onderste laag vormt als het ware de basis voor alle ontwikkelingen. In deze brochure wordt in het bijzonder op deze onderste laag in gegaan.

Regionale Natuur- en Landschapseenheden (RNLE)

Daarnaast zijn in het streekplan elf grotere natuur- en landschapseenheden aangeduid, als een soort tegenhanger van de stedelijke regio's. Dit worden de Regionale Natuur- en Landschapseenheden (RNLE) genoemd. Vrijwel het hele gebied De Rith valt in zo'n RNLE. Recent heeft de Stuurgroep voor het Streekplan-uitwerkingsplan Breda-Tilburg besloten dat een 500 meter brede zone langs de infrastructuurbundel A16-HSL hier nog buiten gehouden wordt: er vindt nog onderzoek plaats of dit deel bij de RNLE getrokken hoort te worden, of dat stedelijke uitbreiding hier plaats mag vinden. Tenslotte is in het streekplan een landschapsecologische zone aangeduid tussen Liesbos, Vloeiweide en Mastbos. Dergelijke zones dienen volgens het streekplan tot behoud en ter versterking van natuurwaarden en landschappelijke kwaliteiten in gebieden met een hoge verstedelijkingsdruk. Deze zone loopt dwars door De Rith, dat daarmee een belangrijke functie krijgt in deze landschapsecologische structuur.

Structuurplan en Bestemmingsplan gemeente Breda

In de Structuurvisie Breda West geeft de gemeente aan dat zij het kwetsbare buitengebied van De Rith wil handhaven,

met de A16/HSL-bundel als scherpe grens tussen stad en buitengebied. In het gebied zal volgens het plan de nadruk liggen op agrarisch gebruik en op natuur- en landschapontwikkeling gekoppeld aan de beekdalen en bosgebieden⁵.

Herinrichting

Ook is er in het gebied waarin onder andere De Rith ligt een herinrichting gaande. Herinrichting Weerij, genoemd naar de beek de Aa of Weerij, grenst aan het Liesbos, Mastbos en natuurgebied De Pannenhoeve. Dit gebied wordt opnieuw ingericht om beter recht te doen aan de ontwikkelingen van de in dit gebied voorkomende functies. Het raamplan voor deze herinrichting is februari 2000 door Gedeputeerde Staten van de provincie Noord-Brabant goedgekeurd. In deze herinrichting worden veel maatregelen voorgesteld die onder andere het landschappelijk karakter van De Rith moeten versterken.

Structuurschema Groene Ruimte (SGR)

Volgens het SGR (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1995) behoren de beekdalen van de Aa of Weerij en van de Bijloop en Turfvaart tot het bestaand nationaal landschapspatroon. Het kent een zwaar gewicht toe aan het behoud van voor deze gebieden karakteristieke kenmerken en waarden, zoals de afwisseling en samenhang van de verschillende onderdelen van het landschap⁶.

Reconstructie

In grote delen van Zuid- en Oost-Nederland vindt op dit moment de zogeheten Reconstructie Concentratiegebieden plaats. Dit is een grootschalige en integrale herinrichting van het landelijk gebied, om deze gebieden ecologisch, economisch en landschappelijk te versterken. De Rith valt onder het reconstructiegebied De Baronie. Het is door de reconstructiecommissie aangemerkt als extensiveringsgebied, wat wil zeggen dat dit gebied grote landschappelijke, cultuurhistorische, natuurlijke en/of bodemkundige waarden herbergt. Hier is dan ook geen plaats voor intensieve landbouw.

Reconstructie - Streekplanuitwerking

Het gebied valt echter deels ook in het plangebied van de streekplanuitwerking voor het stedelijk gebied Breda – Tilburg. De aanwijzing tot extensiveringsgebied legt geen beperkingen op aan verstedelijking. De plannen van de reconstructiecommissie staan dan ook haaks op voornemens tot stedelijke uitbreiding in dit gebied, dat – ondanks dat het deels in een stedelijke regio valt - uitermate geschikt is om onder meer de functie van aantrekkelijk stedelijk uitloopgebied voor Breda te vervullen.

RECREATIE

CULTUURHISTORIE

LANDSCHAP

ECOLOGIE

WATER EN BODEM

De Rith kan een belangrijk gat opvullen in het aanbod van extensieve recreatie in de nabijheid van de inwoners van de regio. Juist de kenmerkende kleinschaligheid maakt het gebied uniek en aantrekkelijk.

Situatieschets

Als De Rith in één woord beschreven zou moeten worden, zou het woord veelzijdig op zijn plaats zijn. De verwevenheid van verschillende landschappen en functies in zo'n klein gebied maakt het zo aantrekkelijk. Zo vindt men hier een veelzijdige landbouw, cultuurhistorische elementen zoals landgoed- en heideontginningen, oude boerderijen en Vlaamse schuren en mogelijkheden voor natuurbezoek aan Krabbeboschen en Vloeiweide. Dit alles maakt De Rith vooral geschikt voor extensieve vor-

men van recreatie. De kwaliteiten van dit gebied op het gebied cultuurhistorie, landschap, natuur, water en bodem worden in de volgende hoofdstukken uitgebreid beschreven. Door het afwisselende karakter van het landschap heeft het gebied als belangrijk uitloopegebied voor Breda, Rijsbergen en Etten-Leur veel te bieden aan lange afstand wandelaars, ruiters, fietsers, kanoërs en vissers⁷. Bovendien liggen er kansen om hier nog veel meer voor te betekenen. De gemeente Breda heeft in haar notitie Landgoed Breda er dan ook voor gekozen deze structuur te ver-

RECREATIE

CULTUURHISTORIE

LANDSCHAP

ECOLOGIE

WATER EN BODEM

beteren en heeft voor dit gebied bestuurlijk de koersen 'verbinden Liesbos met de stad' en 'verbeteren recreatieve uitloop en routes' vastgesteld⁸. Dit is ook vanuit een ander oogpunt een sterk idee: het gebied kan hiermee een grotere rol gaan vervullen voor extensieve recreatie, om enige druk van het Mastbos en Liesbos af te nemen⁹.

Recreatie in De Rith

De Rith vervult een spilfunctie in de grotere en kleinere recreatieve lijnen in het gebied. Dit komt met name door de centrale ligging tussen enkele grotere en kleinere natuurgebieden en nabijheid van de stad, maar ook door de aantrekkelijkheid van het gebied zelf. De Rith is een belangrijk

deel van het uitloopgebied voor Breda; tochten kunnen bijvoorbeeld ondernomen worden via de Bijloop en de Turfvaart naar de grote natuurgebieden¹⁰. Daarnaast verbindt De Rith ook Breda met het Liesbos; een verbinding die volgens de gemeente meer aandacht verdient¹¹. Via enkele mooie fietsroutes is de diversiteit van het gebied goed zichtbaar.

Conclusie

De gemeente geeft in de bestuurlijke visie Landgoed Breda aan dat 'de vraag vanuit de stad naar recreatie, natuur, ... in de toekomst zal toenemen en kan uitgroeien tot een belangrijke economische drager'¹². De belangrijkste groep recreanten wordt gevormd door de bevolking van Breda. Uit een

DLO-onderzoek bleek bovendien dat een derde van de ondervraagde inwoners van Breda het aantal recreatiegebieden (veel) te weinig vindt¹³. Gemeente Breda concludeert dan ook dat belangrijke kansen liggen in het stimuleren van recreatiemogelijkheden dicht bij huis¹⁴. De Rith is een van de dichtstbijzijnde uitloopgebieden voor de stad en heeft daarom veel potentie voor recreatie. Zeker de oostkant van De Rith: dit gebied kan een oase van rust zijn ná de harde HSL/A16-bundel.

RECREATIE

CULTUURHISTORIE

LANDSCHAP

ECOLOGIE

WATER EN BODEM

Cultuurhistorische elementen in het landschap vertellen ons wie we waren, hoe het vroeger was, en geven de herkenbare sfeer aan een landschap. De nog letterlijk tastbare geschiedenis van De Rith is wat dat betreft goud waard!

Situatieschets

Cultuurhistorische elementen komen in De Rith voor in vele gradaties, van geheel behouden en in oorspronkelijke staat tot geheel verdwenen. De geschiedenis is er nog duidelijk leesbaar. Beleefbaar is hoe het gebied er uit heeft gezien en welke functies het in verschillende tijden heeft gedragen. Ook de gemeente Breda vindt dit belangrijk en heeft zich uitgesproken voor het behoud van de cultuurhistorische overblijfselen.

Cultuurhistorie in De Rith

De Rith is al lang bewoond. In de Vloeiweide zijn sporen gevonden van de eerste bewoning, al in de Steentijd. Door de vervening tot ca 1750 zijn er in het dekzandlandschap veel prachtige herinneringen uit deze periode, zoals de Turfvaart en oudere ontginningseenheden als uitvloeiselen van het turfgraven dat al rond 1400 hier begon. De Turfvaart werd in 1618 gegraven door vier bierbrouwers uit Breda, wiens ketels op deze turf gestookt werden. De groeiende invloed van Breda is te zien aan de vele wegen die gericht zijn op Breda. Veel daarvan waren zandwe-

gen, berucht onder de boeren die hierover naar Breda gingen om mest te halen, maar voor de huidige recreanten erg mooie overblijfselen. In het zandpadenplan zijn veel nog bestaande zandpaden veiliggesteld. Ook de oudere ontginningen (beekdalen, dorpen, oud-akkercomplexen) en nieuwere ontginningen zijn duidelijk zichtbaar¹⁵. Na 1750 zijn in de tweede ontginningsfase diverse hoeven (bijvoorbeeld Bouwlust en Heidehoeve) gebouwd. Rond 1800 zijn de Krabboschen, en nog later de Vloeiweide ontgonnen tot bos¹⁶. Ook enkele monumentale boerderijen bieden een historisch plaatje. Volgens Leenders kan het cultuurhistorisch erfgoed in dit gebied onderverdeeld worden in drie categorieën¹⁷:

- **De landschappelijke basis**, met de structurering van het landschap vóór de mens er was. Voorbeelden

RECREATIE

CULTUURHISTORIE

LANDSCHAP

ECOLOGIE

WATER EN BODEM

hiervan zijn de lage dekzandrug die eigenlijk al in het Liesbos begint, de stuifduinen zoals bij Klein Zwitserland, maar ook de verschillende beken.

- **Het historische landschap**, de stapeling van landschappelijke elementen. Voorbeelden hiervan zijn de Turfvaart, de vele lokale wegen en gehuchtstraatjes en de vele heerlijkheden en landgoederen in De Rith.
- **De relictten**, de nog bestaande elementen van het historische landschap. Hierbij zijn de gehuchten, de oude akkers en de vele landgoederen zoals historische buitenplaats Zoudtland, Huize Hazard en de Prinsenhoef zeer kenmerkend voor De Rith. Zo is Zoudtland een goed voorbeeld van een eenvoudig buiten met ruraal-agrarisch karakter, dat gegroeid is vanuit een boerderij met herenkamer.

De landschappelijke basis en het historische landschap vormen de grote structuren; de relictten zijn de nog aanwezige 'losse' elementen uit het historische landschap.

Conclusie

De cultuurhistorische overblijfselen in De Rith geven een beeld van het verleden van het gebied, wat steeds zeldzamer wordt in Nederland. Aangezien de roem van Breda mede gebaseerd is op de uitstraling van het landgoederenlandschap op het karakter van het landschap van Breda⁸ moet dit landschap op waarde worden geschat, behouden en in veel gevallen versterkt. De Rith mag trots zijn op haar historisch landschap!

RECREATIE

CULTUURHISTORIE

LANDSCHAP

ECOLOGIE

WATER EN BODEM

Het landschap in De Rith geeft nog steeds een helder beeld van het Brabant zoals dat er vroeger uit heeft gezien. Nu de schaalvergroting op het Nederlandse platteland steeds verder toeneemt, wordt een 'kleinschalig mozaïeklandschap' zoals dat van De Rith steeds zeldzamer en waardevoller.

Situatieschets

Wie door De Rith dwaalt, zal zeker de bijzonderheid van het kleinschalig mozaïeklandschap¹⁹ opvallen. Dit is echter niet het enige speciale aan De Rith. Zeker ook de 'afleesbaarheid' van de geschiedenis in het landschap kan men niet over het hoofd zien. De brokstukken van het oorspronkelijke landschap van het landelijke gebied geven dit gebied een aanzet van een landgoedkarakter. De kleine buurtschappen in dit gebied hebben nau-

welijks een kern; het zijn vaak 'nevelvlekken' of hooguit linten van bebouwing, die steevast op de hoger, veiliger gelegen delen van het gebied liggen. Ook het lokale wegenpatroon stamt al van de middeleeuwen en volgt de hooggelegen gebieden²⁰. Het zuidelijk deel heeft een kleinschalig karakter, enerzijds door het vele groen (bosjes, houtsingels, bomenrijen, natuurgraslanden), anderzijds door de diversiteit in grondgebruik²¹. In het hele gebied zijn nog de historische groenstructuren terug te vinden. De mo-

menteel groeiende glastuinbouw is een ontwikkeling die hierin niet past en zo snel mogelijk teruggedrongen zou moeten worden.

Landschap in De Rith

Dichtbij de stad vloeien verschillende plattelandslandschappen in elkaar over. Vanaf de A16 komende strekt het gebied zich uit, voortkomend uit de landschapsideeën van de Renaissance, met middeleeuwse bolle akkers. Verder van Breda vindt men een ander oud landschap van bosschages, bospercelen, houtwallen, lanen, dreven, akkerwegen en beekloopjes: het mozaïeklandschap²². De Achterste Rith is het best bewaard gebleven: hier liggen nog de oude houtsingels en houtwallen²³. Verder liggen

RECREATIE

CULTUURHISTORIE

LANDSCHAP

ECOLOGIE

WATER EN BODEM

in De Rith de landgoederen Vloeiwei-de en Krabbeboschen, met hogere, droge stuifzandgronden met bos en vochtige tot natte graslanden²⁴. Daartussendoor loopt het open, natuurlijk beekdal rond de Bijloop, met bosjes op hogere gronden in het gebied tussen de Bijloop en de Turfvaart²⁵. Verweven daardoorheen vindt men vele landschappelijke pareltjes, zoals graslanden, akkers, sloten, zandpaden, bosjes, bomenrijen, steilrandjes, kapelletjes, oude beuken- en eikenlanen²⁶. De landinrichtingscommissie Weerijls wil in het hele gebied met een extra 10 hectare bosjes, houtwallen en singels de karakteristieken in het gebied versterken. Dit sluit goed aan op het beleid van gemeente Breda, waarin De Rith is aangeduid als parkzone. Dit houdt in dat hier de mogelijkheden voor recreatie en natuur-

waarden vergroot worden, zodat het gebied een landgoedkarakter krijgt²⁷.

Conclusie

Voor de beleving van het kenmerkende Brabantse platteland is juist de kleinschaligheid, iets wat helaas steeds zeldzamer wordt, typerend. De Rith combineert deze kwaliteit met een bijzondere leesbaarheid van de geschiedenis. Deze combinatie is even zeldzaam als kwetsbaar: enkele onzorgvuldig ingeplande stedelijke functies kunnen de beleefbaarheid van dit gebied al vernietigen. Extra inspanningen zijn nodig om dit speciale gebiedskarakter herkenbaar te houden en te versterken.

RECREATIE

CULTUURHISTORIE

LANDSCHAP

ECOLOGIE

WATER EN BODEM

De Rith is niet alleen belangrijk voor de mensen die er wonen. Het is ook het leefgebied van planten en dieren, waaronder zelfs enkele Europees beschermde soorten. De gemeente Breda draagt de belangrijke verantwoordelijkheid om ook de belangen van deze natuur te beschermen.

Situatieschets

De kleine bosjes, houtwallen en kruidenrijke bermen zijn als verbindingswegen voor de natuur heel belangrijk²⁸. De gemeente heeft in de bestuurlijke visie Landgoed Breda dan ook aangegeven te willen komen tot het versterken van natuurlijke verbindingen, onder meer met het Liesbos, onder andere via de beekdalen en kleine elementen²⁹. De Rith is zeer belangrijk als ecologische stapsteen tussen het Mastbos en het Liesbos, via de al aanwezige stapstenen Bijloop, Zoudtland, de Lindenberg, Turf-

vaart en het compensatiegebied voor de HSL bij Effen! Ook het stuk ten westen van de HSL/A16-bundel is hiervoor van cruciaal belang.

Natuur in De Rith

Veel natuur in De Rith is gerelateerd aan water. Zo spelen de Turfvaart, de Aa of Weerijs en de Bijloop een belangrijke rol als ecologische verbindingen tussen natuurgebieden. De kerngebieden voor de natuur in De Rith zijn de Vloeiweide en de Krabbeboschen. Belangrijke voorkomende soor-

ten zijn bijvoorbeeld de internationaal beschermde kamsalamander en vinpootsalamander³⁰. Daarnaast komen nog vijf andere salamandersoorten voor, wat het gebied waardevol voor amfibieën maakt. Ook struweelvogels, zangvogels en broedvogels hebben belangrijke leefgebieden in De Rith. Zo zijn in dit gebied recentelijk nog soorten als de Wespending en Zwarte specht (genoemd in de Vogelrichtlijn), Patrijs, Steenuil, Groene specht en Roodborstapuit (genoemd in de Rode Lijst) aangetroffen. Om deze soorten, die de omgeving toch haar kleur geven, te behouden, zijn voldoende verbindingen en kleinere schuilplaatsen en leefgebiedjes noodzakelijk, zoals de bosjes en bosstroken in het zuidwesten van De Rith en Klein Zwitserland, de Achterste Rith, houtsingels en kleinere bosjes³¹. Dit is niet in alle gevallen voldoende: tussen de belangrijke natuurgebieden

RECREATIE

CULTUURHISTORIE

LANDSCHAP

ECOLOGIE

WATER EN BODEM

Mastbos en Liesbos is ook een landschaps-ecologische zone (een onbebouwde zone van minimaal enkele honderden meters breed³²) van groot belang. De groeiende tuinbouw vormt een bedreiging hiervoor.

In De Rith zijn niet alleen de diersoorten interessant: er leven ook verschillende bijzondere soorten planten, die vaak samenhangen met bijzondere omgevingsfactoren, zoals de aanwezigheid van lichtzuur water en een dynamisch karakter voor wat betreft stroomsnelheid en watertype, of het voorkomen van kwel. Het in stand houden van deze omgevingsfactoren is voor deze plantensoorten zeer belangrijk. Zo zijn in De Rith in 2002 nog Brede Wespenorchis, Koningsvaren (Flora- en Faunawet) en het Hondsviooltje (Rode Lijst) en in de Vloeiweide in 2003 nog onder andere de Rode Lijst-soorten Moerashertshooi, Drijvende waterweegbree, Wilde Gagel en Wateraardbei aangetroffen. Lang niet alle soorten planten en dieren zijn echter al ge-

inventariseerd en niet alle inventarisatiestudies zijn gebiedsdekkend. Zo is er geen informatie over bijvoorbeeld vleermuizen. Deze kennis is wel noodzakelijk om het gebied op waarde te kunnen schatten.

Conclusie

De Rith biedt de recreant een prachtige natuur, die bovendien gemakkelijk versterkt kan worden. De verspreidingsmogelijkheden voor flora en fauna zijn echter een aandachtspunt voor beleid, omdat de verschillende landschapselementen in het agrarisch gebied niet meer met elkaar verbonden zijn. Een uitgebreide inventarisatie van huidige en mogelijke natuurwaarden is noodzakelijk om de potenties van dit gebied goed in beeld te brengen. Natuur is veerkrachtig, maar het versterken van de natuurlijke structuren en verbindingen in het gebied moet wel veel meer aandacht krijgen.

RECREATIE

CULTUURHISTORIE

LANDSCHAP

ECOLOGIE

WATER EN BODEM

Water heeft in de geschiedenis van De Rith zichtbaar een sterk ordenende rol gespeeld, maar is daarnaast ook van onmetelijk groot belang voor de toekomst van het gebied. Het watersysteem zou dan ook de basis moeten vormen voor de gebiedsinrichting.

Situatieschets

In elk gebied vormen het water- en bodemsysteem de ultieme basis voor het natuurlijke systeem en de landschappelijke inrichting. Dit systeem is in De Rith zeer bijzonder. In dit gebied komen zowel hoge dekzandruggen als lagere beekdalen voor. Zo ligt bij Hellegat een van de grootste Brabantse komvormige laagten en ook het beekdal van Aa of Weerij's heeft grote aardkundige waarde³³. Door de opbouw van het gebied is vaak sprake van grote verschillen in waterstanden. Helaas is de waterhuishouding niet altijd zonder problemen: in het gebied treden zowel wateroverlast als verdroging op. Met name de lage waterstanden spelen de natuur (de Krabbeboschen en de Vloeiweide) parten³⁴. Voor het stroomgebied van de Aa of Weerij's worden de belangrijkste infiltratiegebieden gevormd door deze Krabbeboschen en de dekzandrug tussen het systeem van de Bovenmark en de Aa of Weerij's³⁵. Behalve de Aa stromen ook de Bijloop en de Turfvaart als belangrijke waterlopen door het gebied. De gemeente

Breda heeft in het verleden aangegeven door 'water vasthouden in de beekdalen' de watersituatie te willen verbeteren³⁶. De Rith behoort tot het hydrologisch achterland van Breda. Waterhuishoudkundig is het gebied van direct belang voor opvang van eventuele wateroverlast in o.a. de wijken Talmazone en Heuvel³⁷. Onlangs is in dit gebied een project afgerond, waarbij tientallen stuwtjes zijn geplaatst om water 'in de haarvaten' vast te houden: het waterconserveringsproject van Waterschap Mark en Weerij's (nu opgegaan in Waterschap Brabantse Delta, dat het beleid omtrent inrichting en beheer van het water in dit gebied vormt).

Water in De Rith

In De Rith is de sterke relatie tussen het water enerzijds en landschappelijke inrichting en natuurlijk systeem anderzijds, zelfs met het blote oog nog helder zichtbaar. Het water fungeert hier als drager voor het landschap, ecologie en de menselijke activiteiten. De geschiedenis kan hier als

het ware afgelezen worden, zoals de vroegere turftransporten over de Turfvaart van De Moeren naar Breda. Ook was het water een belangrijke factor bij de ontginningen in het gebied, wat nog zichtbaar is aan de structuur van bebouwing op de hoge ruggen en de ontginningen die vanaf die ruggen allemaal naar het beekdal wijzen. Omdat de 'waarden van water en bodem' in deze brochure benaderd worden vanuit de samenhangen met natuur en landschap, worden deze verder behandeld in de hoofdstukken Ecologie, Landschap en Recreatie.

Conclusie

Het water speelt een cruciale rol in De Rith, zowel voor de beleving als voor het natuurlijk systeem en de landschappelijke inrichting. Dit noodzaakt, zoals ook de lagenbenadering aangeeft, tot de nodige voorzichtigheid bij ingrepen, omdat het doen van aanpassingen in het watersysteem grote gevolgen kan hebben voor mens en natuur. Zo is voor de natte natuur het open houden van een verbinding van west naar oost via de Aa of Weerij's van groot belang, om te voorkomen dat de A16 een onoverkomelijke barrière wordt. Verdere bebouwing van dit gebied zou bovendien de aanvoer van water in dit gebied teveel beperken.

CONCLUSIES

De Rith is een gebied met bijzondere en uiteenlopende waarden. Waar in Brabant kom je op zo korte afstand van de stad nog zoveel verschillende landschappen tegen en kun je de geschiedenis nog zelf beleven en genieten van natuur en cultuur? Uniek zijn de nabijheid van rust en ontspanning vanuit de stad en de kenmerkende kleinschalige landelijke omgeving die kenmerkend was voor Brabant. Je loopt hier nog door een landschap waar akkertjes omzoomd zijn door kleine bosjes en bomenrijen en waar elke paar honderd meter een ander uitzicht geboden wordt. Door de relatief moeilijke bereikbaarheid voor verkeer kan men hier nog door de oude landschappen en tussen cultuurhistorische monumenten wandelen en kan men bedreigde planten en dieren aantreffen. Dit alles maakt het huidige karakteristieke landelijke uiterlijk van De Rith tot een schat die we moeten koesteren. Dat geldt voor het gehele gebied. De brede strook ten westen van de A16/HSL, waarvan men nu over de toekomstige invulling discussieert, is daarbij inhoudelijk niet los te weken van het totale gebied. Het hoort bij de diverse geschakeerde overgangen in De Rith en is daarnaast onmisbaar als wateropvanggebied voor Breda.

Maar al te vaak wordt natuur en landschap door beleidsmakers bij het nadenken over de toekomst van Brabant gezien als dat wat kleur geeft aan de leefomgeving van mensen. Het is echter veel meer: het is de basis van ons leven, het onderliggende systeem waar wij deel van uitmaken, al beseffen veel mensen dat niet meer. Dit systeem is niet star: er vinden veranderingen in plaats en ook de mens kan zich hierin bewegen. Sommige ontwikkelingen zijn nooit meer terug te draaien. Zo is lang niet alle schade aan natuur en landschap door stedelijke ontwikkelingen te herstellen of te compenseren. We moeten er dus wel voor oppassen dat geen schade wordt toegebracht aan wat in feite onze geschiedenis en ons thuis is: het landschap waar we in leven en wat ons feitelijk maakt tot wie we zijn. Dat geldt ook voor sommige agrarische ontwikkelingen: zo is

ook de groei van glastuinbouw in dit gebied een ontwikkeling die afbreuk doet aan de potenties van het landschap. Een duurzame grondgebonden landbouw kan het gebied echter juist vitaal houden en de kenmerkende landschappen beheren.

Daarnaast biedt deze omgeving ook nieuwe kansen. Als men gebruik wil kunnen maken van de geweldige potenties van dit gebied voor onder meer recreatie en ontspanning, zal de vitaliteit ervan zekergesteld moeten worden. De landbouw is daarbij als drager van het landschap onmisbaar en kan bovendien een belangrijke rol vervullen voor de recreatie, via het aanbieden van groene en blauwe diensten. Het verder uitwerken van de landgoederenstructuur van De Rith biedt eveneens een goed perspectief voor de toekomst. De basis ligt er al.

AANBEVELINGEN

Deze kansen moet Breda met beide handen grijpen, want de tijd is er rijp voor. De reconstructie en de uitwerking van het streekplan bieden goede handvatten om de typische structuur van De Rith te versterken. De waarde van het gebied voor onder meer recreatie, maar ook voor natuur, landschap en cultuur kan versterkt worden door meer offensief te werk te gaan. In het gebied moeten nieuwe landschappelijke elementen aangelegd worden, die de historische structuren versterken. Nieuwe landgoederen passen in dat plaatje. Natuur kan hierdoor versterkt worden, en door bijvoorbeeld een offensief plan te maken voor het verbeteren van de omstandigheden voor struweelvogels als Geelgors, Steenuil en Roodborsttapuit. Een eerste stap is echter het verbeteren van de gebrekkige kennis over hier voorkomende planten en dieren: op korte termijn zou de overheid kunnen beginnen met een goede integrale inventarisatie.

VOETNOTEN

1. Kwel: voedselarm grondwater dat op lagere plekken naar de oppervlakte wordt gedwongen.
2. De Jaeger, 1995
3. De Jaeger, 1995
4. Provincie Noord-Brabant, 2002, p.36
5. Gemeente Breda, 1998
6. DLG, 1993, p.6
7. DLG, 2000, p.13
8. Gemeente Breda, 2001, p.12
9. LBL, 1994, p.11
10. Gemeente Breda, 1998, p.29
11. Gemeente Breda, 1998, p.30
12. Gemeente Breda, 2001, p.15
13. Gemeente Breda, 1998, p.26
14. Gemeente Breda, 2002, p.24
15. LBL, 1994, p.9
16. De Jaeger, 1995, p.62
17. Leenders, 2001, p.35-115
18. Leenders, 2001, p.6
19. Gemeente Breda, 1998, p.21
20. De Jaeger, 1995, p.48-51
21. LBL, 1994, p.18
22. De Jaeger, 1995, p.69
23. De Jaeger, 1995, p.72
24. DLG 1993, p.4
25. DLG 2000, p.22
26. LBL, 1994, p.9
27. Gemeente Breda, 1998, p.30
28. DLG 2000, p.13
29. Gemeente Breda, 2001, p.12
30. Prudon, 2003
31. LBL, 1995, p.7
32. BMF, 2000, p.7
33. Gongrijp, 1985
34. DLG 2000, p.12
35. DLG, 2000, p.24
36. Gemeente Breda, 2001, p.12
37. Gemeente Breda, 2001.

LITERATUUR

Brabantse Milieufederatie, De Groene Mal van Breda, Tilburg, november 2000.

Brabants Landschap, Inventarisatie Vloeiweide door Plantenwerkgroep KNNV afdeling Roosendaal, 2003.

Dienst Landelijk Gebied, Raamplan herinrichting Weerijs. Uw keuze voor de toekomst, Tilburg, februari 2000.

Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL), Nota Landschapsbouw. Landinrichtingsproject Weerijs, bijlage bij het vop/MER, Tilburg, september 1994.

Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL), Nota Natuur en Milieu. Landinrichtingsproject Weerijs, bijlage bij het vop/MER, Tilburg, juli 1995.

Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL), Nota Recreatie. Bijlage-rapport bij het voorontwerpplan/MER 'Weerijs', Tilburg, oktober 1994.

Gemeente Breda, Dienst Ruimtelijke Ontwikkeling, Milieu en Economische Zaken, Landgoed Breda. Discussienota, oktober 1999.

Gemeente Breda, Landgoed Breda. Bestuurlijke Visie, maart 2001.

Gemeente Breda, Milieuvisie Breda 2015, januari 2002.

Gemeente Breda, Structuurvisie Breda West, Breda, maart 1998.

Gemeente Breda, Waterplan Breda. Samenwerken aan water in Breda, 2001.

Gongrijp, G.P., Gea-objecten van Noord-Brabant, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, 1985.

Jaeger, P. de, Zwerven door De Rith, Uitgeverij De Geus, Breda, 1995

Landinrichtingscommissie Weerijs, Startnotitie Milieueffectrapportage Landinrichting Weerijs, Tilburg, oktober 1993.

Leenders, K.A.W., Cultuurhistorische Landschapsinventarisatie gemeente Breda, Den Haag, 25 januari 2001.

Provincie Noord-Brabant, Brabant in Balans. Streekplan Noord-Brabant 2002, ontwikkelingsprogramma Ruimtelijke ordening, 22 februari 2002.

Provincie Noord-Brabant, inventarisatiegegevens Broedvogels en flora, Natuuronderzoek 2002-2003.

Prudon, B., De Rith. Levering Reptielen, Amfibieën, Vissen gegevens, Stichting Ravon, Nijmegen, 2003.

De Rith bij Breda wordt niet voor niets een landelijk pareltje genoemd. Het gebied heeft veel kwaliteiten. Waar in Brabant kom je op zo korte afstand van de stad nog zoveel verschillende landschappen tegen? Waar kun je de geschiedenis nog zelf beleven en genieten van natuur en cultuurhistorische elementen? De Rith is een schat die we moeten koesteren. De Rith biedt ook volop kansen, onder andere als groen uitloopgebied voor de bewoners van de regio. Met deze brochure willen we laten zien hoe bijzonder De Rith is en welke kansen De Rith biedt als de potenties van het gebied worden versterkt.